

Rijke schooldag – meer kansen voor alle kinderen

Leeswijzer

Dit document geeft een uitgebreide beschrijving van de context waarin gesproken kan worden over het verrijken van de schooldag, en wat daaronder verstaan kan worden.

Allereerst wordt de reguliere schooldag besproken als basis, en daarna de huidige situatie in de buitenschoolse situatie wanneer er nog geen sprake is van integratie of verdergaande afstemming. Vervolgens wordt ingegaan op wat er onder een 'rijke schooldag' verstaan kan worden: verrijking kan zowel plaats vinden binnen de context van de huidige schooldag, als door de schooldag nadrukkelijk te verbinden met de buitenschoolse situatie. Dit laatste kan op verschillende manieren gebeuren. Het document sluit af met een korte opsomming van de belemmeringen en dilemma's die door het document heen geconstateerd worden.

1 De huidige situatie

1.1 Binnenschools: hoe ziet een schooldag er uit?

Een reguliere schooldag in het funderend onderwijs wordt gedefinieerd door een rooster binnen de vastgestelde schooltijden. In het primair onderwijs was de schoolweek van oudsher opgebouwd uit een week waarin de maandag, dinsdag en donderdag van 8.30 tot 12.00 uur duurde, met een middagpauze van een uur om dan van 13.00 tot 15.00 's middags verder te gaan. Tussen de middag gingen kinderen naar huis om te eten. De woensdagmiddag was traditioneel vrij, maar de ochtend duurde dan wel een half uur langer tot 12.30 uur. De vrijdag was afhankelijk van de groep waar de kinderen in zaten: voor de oudere groepen was deze gelijk aan de donderdag, voor de jongere groepen gold dat zij alleen 's ochtends naar school hoefden. Alle activiteiten die niet bij de school behoorden, zoals sociale interactie, sport, culturele activiteiten of aanvullende scholing op het gebied van kunst en cultuur (denk aan de muziekles) of sport (denk aan de zwemles) vonden buiten schooltijd plaats ('buitenschools'). De activiteiten werden bepaald, betaald en geregeld door de ouders.

Dit traditionele beeld is in de afgelopen decennia steeds meer veranderd met allerlei varianten en variëteiten, hoewel het bovenstaand geschetste beeld ook nog steeds voor komt. Basisscholen zijn gaan werken met 'vierkante roosters' waarbij alle dagen in de week er hetzelfde uitzien en alle kinderen op school blijven in de pauze. De schooltijden zijn dan, afhankelijk van de pauzes, iedere dag van 8.30 tot 14.00 of 14.30. Daarna zijn de kinderen vrij om te doen wat zij of hun ouders willen aan buitenschoolse activiteiten. Iedere school is vrij om haar onderwijstijden te bepalen binnen bepaalde door de wet (WPO of WVO) gestelde grenzen. In een wijk, dorp of stad kunnen scholen daarom een variëteit aan aanvangstijden, pauzes en eindtijden laten zien. Zolang de kinderen uit één gezin naar dezelfde school gaan is dat geen probleem,

maar als kinderen om welke reden dan ook verschillende scholen bezoeken wordt het tijdig naar school brengen en halen van de kinderen soms een ingewikkelde puzzel.

Voor schoolvakanties geldt in bepaalde zin eenzelfde probleem. Een deel van de schoolvakanties is verplicht, en alle scholen in een regio dienen zich daaraan te houden. Een deel van de vakanties en vrije dagen is echter vrij inplanbaar, net als de scholingsdagen voor het personeel, en dan kunnen er verschillen optreden, zeker waar het scholen in het basisonderwijs tegenover scholen in het voortgezet onderwijs betreft. Gezinnen die met scholen in het grensgebied van de verschillende regio's (Noord, Midden en Zuid) te maken hebben, krijgen versterkt met dit probleem te maken omdat dan de verplichte vakanties verschillend kunnen zijn als hun kinderen verschillende scholen bezoeken.

1.2 Buitenschools: voorschools, overblijven en naschools

Hoewel de schooldag van kinderen uit een buurt die naar dezelfde school gaan er grotendeels hetzelfde uit ziet, is dat niet het geval voor de tijd buiten de school. Daarbij moeten we een onderscheid maken tussen voorschools, overblijven en naschools. Waarbij voorschools zowel opgevat kan worden als de tijd voordat kinderen op school zitten (jonger dan 4 jaar) en de tijd voordat kinderen aan de schooldag beginnen (voor 8.30/8.45 uur).

Belangrijk om te weten is dat de wetgeving voor scholen in het funderend onderwijs, zoals de Wet Primair Onderwijs en de Wet Voortgezet Onderwijs, anders is dan de wetgeving voor de kinderopvang, die is vastgelegd in de Wet Kinderopvang. Hierdoor bestaan er andere vereisten aan medewerkers, groepsgrootte en omgeving bij onderwijs en kinderopvang, ook waar het om kinderen van dezelfde leeftijd gaat. Ook de CAO waaronder medewerkers werken verschilt tussen PO, VO en de Kinderopvang, waardoor zij niet eenvoudig in één organisatie bijeen te brengen zijn.

1.2.1 Voorschools 0 tot 4 jaar

Traditioneel gezien is het kind tot de leeftijd van 4 jaar thuis bij een van de ouders en wordt gedurende de basisschool naar school gebracht en gehaald door een van de ouders, ook tussen de middag als dat nodig is. Na schooltijd draagt de ouder zorg voor de verschillende activiteiten en de verplichtingen die daar uit voort komen. Ook dit traditionele beeld komt nog steeds voor, al zien we wel vaker dat grootouders ook ingezet worden om één of meerdere taken over te nemen. Steeds vaker maken ouders gebruik van verschillende vormen van kinderopvang die er zijn.

In de voorschoolse periode hebben we te maken met de kinderopvang voor de jongsten (Dagopvang), peuterspeelzaal en de Vroeg- en voorschoolse educatie (VVE). De dagopvang is de algemene verzamelnaam voor voorzieningen voor kinderen die nog niet naar school gaan. Dit kan al vanaf zeer jonge leeftijd, en ouders kunnen zelf kiezen voor de omvang van de opvang. Dagopvang kan gebeuren in verschillende vormen, zoals in kindercentra, bij gastouders, of via collectieve ouderparticipatie. Afhankelijk van de vorm, registratie en inkomen van de ouders is er financiële ondersteuning vanuit de overheid mogelijk. Kindcentra bestaan zowel uit not-for-profit als uit profit organisaties.

- Kindcentra

Hoewel er wel een pedagogisch kader bestaat voor de kindcentra 0-4 jaar, zijn de centra vrij om hun dagen in te delen en in te vullen afhankelijk van hun mogelijkheden. Er zijn bijvoorbeeld centra met extra activiteiten op het gebied van kunst en cultuur.

MeMo – Memorabele Momenten, Amsterdam

(<https://memorabelemomenten.nl/>)

MeMo zet zich in om jonge kinderen in een veilige omgeving en aansluitend bij hun omgeving kennis te laten maken met muziekinstrumenten, muziek en de muzikant. Professionele musici komen op bezoek in een groep en laten in een half uur hun instrument zien en horen. Kinderen mogen het instrument en de muzikant aanraken en reageren op de gespeelde muziek. Bij ieder bezoek hoort ook een aantal korte video's waar de ouders de muzikant thuis ook kunnen zien en mogelijkheden aangereikt krijgen om met hun kind het bezoek te herbeleven en daar op voort te borduren.

Musica Impulscentrum voor Muziek, Pelt (Vlaanderen)

(<https://www.musica.be/>)

Via het coaching-traject 'Tafelmuziek' worden geluid en muziek geïntroduceerd in de kinderopvang. Vanuit Musica worden pedagogisch medewerkers getraind en ondersteund om zelf met muziek aan de slag te gaan en een muzikale houding aan te nemen tijdens de dagelijkse routines. De basis is het observeren van wat kinderen doen en daarop reageren: onderzoeken wat geluiden en klanken doen, geluiden ontdekken en op elkaar reageren, waarbij het samen plezier beleven voorop staat. Onderdeel van de aanpak is ook dat met eenvoudige voorwerpen vaak gratis (maar ook kwalitatieve) 'muziekinstrumenten' gemaakt kunnen worden, die ook bij de armste gezinnen thuis gemaakt kunnen worden. Via Facebook en Google Keep worden ervaringen en werkvormen ook digitaal gedeeld.

- Peuterspeelzaal / Kinderdagverblijf

De peuterspeelzaal is een opvang die al heel erg schoolachtige aandoet voor kleine kinderen van twee of drie jaar die daar enige uren per week naar toe gaan. Iedere groep staat onder leiding van een of twee pedagogisch medewerkers. Het staat ouders vrij om hun kinderen naar een peuterspeelzaal te brengen of niet. Sinds 2018 is in de wet de status van de peuterspeelzaal gelijk getrokken met die van de kinderopvang. Vlaanderen kent overigens geen apart systeem van peuterspeelzalen omdat kinderen daar vanaf 2,5 jaar naar de kleuterschool mogen. De kleuterschool duurt daar tot de leeftijd van 6 jaar. Hoewel er in Vlaanderen geen leerplicht bestaat voor kleuters, gaan bijna alle Vlaamse kleuters al vanaf jonge leeftijd naar de kleuterschool, mede omdat er vanaf 3 jaar geen kosten voor de ouders zijn.

1.2.2 Voor- en vroegschoolse educatie

De Voor- en vroegschoolse educatie (VVE) is een apart programma dat erop gericht is om onderwijs- of ontwikkelingsachterstand bij jonge kinderen vanaf 2 tot 6 jaar aan te pakken, zodat zij een betere start kunnen maken aan het begin van de basisschool. De voorschoolse educatie gebeurt op de peuterspeelzaal en/of het kinderdagverblijf, richt zich op peuters van 2 en 3 jaar en valt onder de verantwoordelijkheid van gemeenten. Kinderen moeten een VVE-indicatie krijgen, bijvoorbeeld door het consultatiebureau, om in aanmerking te kunnen komen. De

gemeente neemt over het algemeen een (groot) deel van de kosten voor haar rekening terwijl de ouders een ouderbijdrage betalen. De inrichting van de VVE is afhankelijk van het gemeentebeleid en kan daarom per gemeente verschillen.

Er zijn veel verschillende VVE-programma's beschikbaar waarbij de meeste programma's zich richten op taalontwikkeling met aanvullend aandacht voor de brede cognitieve ontwikkeling, sociaal-emotionele en motorische ontwikkeling. Rollenspel, kleuren, leren fietsen of knippen en samen spelen zijn voorbeelden van wat in die brede aanpak aan bod kan komen.

Studio Swing, Den Haag

(<https://studioswing.nl/>)

Studio Swing in Den Haag heeft zich gericht op het ontwikkelen van materiaal en trainingen voor Creatief Bewegend Leren in de vroegschoolse educatie. Creatief Bewegend Leren koppelt op een creatievere manier leerdoelen aan muziek, beweging, materialen, rap en zang. Voorbeelden hiervan zijn de verbinding van dans met de ontwikkeling van taal en rekenen: Taal-dans en Rekendans.

De vroegschoolse educatie gebeurt op de basisschool en is gericht op kleuters van 4 tot 6 jaar en valt onder de verantwoordelijkheid van de school. Ook hier geldt weer dat de aanpak per school kan verschillen.

1.3 Buitenschools 4 tot 12 jaar

De leerplicht in Nederland geldt vanaf 5 jaar, maar verreweg de meeste ouders brengen hun kinderen vanaf 4 jaar naar de basisschool. Naast de vrijwillige ouderbijdrage en eventuele kosten voor extra leermiddelen of rond excursies, die voor de groep met de laagste inkomens gecompenseerd kunnen worden, zijn er geen kosten voor de ouders wanneer de kinderen naar school gaan.

Met name in de basisschoolperiode wordt gebruik gemaakt van voorzieningen om kinderen buiten schooltijd op te vangen. In het voortgezet onderwijs wordt hier nauwelijks gebruik van gemaakt. Over het algemeen wordt het gebruik van deze voorzieningen bepaald doordat ouders niet in staat zijn zelf hun kinderen naar school te brengen of na schooltijd op te vangen. Anders dan in bijvoorbeeld Scandinavische landen is de overweging van ouders zelden dat zij gebruik maken van kinderopvang vanuit een opvoedkundige overweging, maar wordt het gezien als een noodzaak om te kunnen werken. Wel kiezen ouders vanuit een opvoedkundig oogpunt voor specifieke activiteiten, zoals sport of cultuur, voor zover die in hun omgeving worden aangeboden. Het staat ouders vrij om wel of geen gebruik te maken van de voorzieningen die er zijn om kinderen op te vangen.

In landen als Denemarken wordt kinderopvang vaak beschouwd als een recht, voor zowel de ouders als voor de kinderen. Men beschouwt het als een onderdeel van een goede opvoeding dat kinderen gebruik maken van de kinderopvang. Het realiseren van voldoende, passende en kwalitatief hoogwaardige kinderopvang wordt in Denemarken dan ook gezien als een publieke verantwoordelijkheid. De opvang bevat een combinatie van zorg, spel en educatie.

Buitenschoolse opvang in Nederland wordt zowel door profit als not-for-profit organisaties gedaan, en steeds vaker kiezen schoolbesturen er voor een opvangvoorziening aan te bieden aan de kinderen van de scholen binnen het bestuur. Soms wordt deze vorm gezien als onderdeel van de school, soms als aparte entiteit naast de school vallend onder de sturing van het schoolbestuur, en soms wordt deze ingehuurd al dan niet in een samenwerkingsverband via een derde partij. Scholen zijn overigens verplicht zich in te spannen om buitenschoolse opvang te realiseren tussen half acht 's ochtends en half zeven 's avonds als de ouders daar om vragen.

1.3.1 Voorschoolse opvang

De voorschoolse opvang gedurende schooltijd beperkt zich tot het opvangen van leerlingen van ouders die vroeg naar hun werk moeten. Behalve de directe opvang van de kinderen is er over het algemeen geen specifiek programma voor deze kinderen. Veelal mogen deze kinderen onder toezicht binnen of buiten spelen.

1.3.2 Tussenschoolse opvang

De tussenschoolse opvang vinden we bij scholen die een pauze kennen tussen het ochtenddeel en het middagdeel en waarbij de kinderen op school blijven voor hun lunchpauze. Over het algemeen beperkt deze opvang zich tot het gezamenlijk eten en daarna ruimte om binnen of buiten te spelen. Een school bepaalt samen met de ouders hoe de tussenschoolse opvang wordt georganiseerd. De school kan kiezen voor professionele opvang door de leerkrachten of externe professionals, maar vaak wordt er vanwege de kosten gekozen voor het inzetten van vrijwilligers. In het verleden waren dit vaak moeders van kinderen op de school, waar de term 'overblijfmoeders' vandaan komt. Sinds 2011 is bepaalde scholing voor de vrijwilligers die zorgen voor het overblijven verplichting.

1.3.3 Buitenschoolse opvang

Na schooltijd spreken we over buitenschoolse opvang. In de leeftijd tot 12 jaar wordt deze vaak ook vanuit de school aangeboden en/of georganiseerd. In de leeftijd dat leerlingen naar het voortgezet onderwijs gaan hebben we eerder te maken met voorzieningen voor jongeren, in een buurthuis of een jongerencentrum, die geen directe band met een school hebben. Daarnaast zijn er buitenschoolse activiteiten die niet als opvang bestempeld kunnen worden, zoals lessen, trainingen, en oefeningen voor sport, cultuur of andere activiteiten zoals scouting. Deze activiteiten zijn er voor leerlingen van alle leeftijden gedurende de tijd dat ze funderend onderwijs volgen, al zijn de mogelijkheden per plaats en gemeente verschillend.

De georganiseerde buitenschoolse opvang (BSO), die overigens niet alleen opvang biedt na schooltijd, maar ook tijdens vakanties en vrije dagen, wordt over het algemeen verzorgd door profit en non-profit organisaties, al dan niet in samenwerking met een of meerdere scholen of schoolbesturen. Er bestaan geen inhoudelijke richtlijnen voor de buitenschoolse opvang, wel voor de veiligheid van de kinderen en de inrichting van gebouwen.

BSO's stellen zelf een programma samen waar over het algemeen meerdere activiteiten in zitten die de begeleiders zelf uitvoeren of waar externen voor ingezet worden. De buitenschoolse

opvang kan daarbij ingericht worden volgens een bepaalde visie of specifieke insteek, waardoor er sport-BSO's zijn, maar ook cultuur-BSO's. Bij dit soort BSO's zijn de culturele of sportactiviteiten al opgenomen in het totaal tarief. Bij andere BSO's worden ook culturele en sportieve activiteiten als losse workshops of een korte reeks workshops aangeboden, waarvoor de ouders om een extra bijdrage gevraagd wordt.

Kinderstad, Tilburg

<https://www.kinderstadtilburg.nl/cultuur-bso>

Kinderopvangorganisatie Kinderstad in Tilburg kent twee locaties met een buitenschoolse opvang gericht op cultuur en creativiteit. Deze cultuur BSO's worden uitgevoerd door medewerkers die gespecialiseerd zijn in een bepaalde kunst discipline, zoals theater, film, beeldende kunst, muziek of dans. Zij verzorgen allerlei activiteiten aan de kinderen aan om hen te prikkelen in hun creativiteit.

Wanneer ouders er niet voor kiezen om hun kind naar de BSO te laten gaan, of wanneer zij er voor kiezen om naast de BSO ook nog andere activiteiten aan hun kinderen aan te bieden, dan kunnen zij gebruik maken van de mogelijkheden die aangeboden worden in het vrije tijdsdomein zoals op het gebied van natuur, sport of cultuur. De activiteiten kunnen aangeboden worden door verenigingen, organisaties, collectieven of individuele aanbieders. Het aanbod en de diversiteit aan activiteiten is overigens vaak overweldigend, wat het voor ouders niet eenvoudiger maakt om te kiezen. De maatschappelijke nadruk op de cognitieve ontwikkeling van kinderen zorgt er daarnaast voor dat een deel van de kinderen na schooltijd extra begeleiding zoekt op schoolvakken of voorbereiding op toetsen. De kosten voor deze activiteiten verschillen enorm, en door de inkomensongelijkheid van ouders betekent dit ook dat kinderen ongelijke kansen hebben om zich breder te ontplooiën.

Kies je docent, Internet

<https://www.kiesjedocent.nl/>

Om leerlingen en docenten te ondersteunen bij het maken van een juiste keuze en elkaar te kunnen vinden in Kiesjedocent.nl ontwikkeld. Het is een initiatief van en mede mogelijk gemaakt door All Art Professionals. Kiesjedocent.nl maakt het voor docenten gemakkelijker om zichzelf te profileren. Een docent geeft aan voor welke groepen, met welke vakken en in welke gemeente hij actief is. Bezoekers van de website krijgen zo op een gemakkelijke manier inzicht in de docenten die voldoen aan hun zoekcriteria en kunnen eenvoudig meer informatie over verschillende docenten vinden voor met besluit om contact op te nemen met de docent van hun keuze.

Om gebruik te kunnen maken van voorzieningen in het vrijetijd domein moeten deze voorzieningen niet alleen betaalbaar maar ook voorhanden zijn. Ook op dit gebied treffen we grote verschillen aan. De infrastructuur voor de buitenschoolse cultuureducatie is de afgelopen decennia ernstig verzwakt. Waar in de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw nog een sterke infrastructuur bestond met muziek- en dansscholen en centra voor de kunsten met een aparte buitenschoolse inspectie, is sinds de jaren '90 een geleidelijke teruggang waar te nemen van kwaliteit en kwaliteit. Er trad een verschuiving op van de opvatting dat kunsteducatie voor iedereen toegankelijk moet zijn, naar marktdenken en vrijheid in keuzes waarbij kunsteducatie een van de keuzemogelijkheden in de vrije tijd is. Hierdoor verslechterde de financiële

toegankelijkheid van kunstonderwijs, werd het steeds meer gezien als een luxeproduct, en werd het minder vanzelfsprekend dat ieder kind voor zijn ontwikkeling buitenschools zowel iets aan sport als aan cultuur doet. In 2002 is de buitenschoolse inspectie voor cultuureducatie formeel beëindigd, al was de inzet al in de jaren daarvoor verminderd. Met de bezuinigingen vanaf 2012 zijn in een hoog tempo veel muziekscholen gesloten of samengegaan met andere centra. Over het algemeen gingen de docenten die betrokken waren bij de centra daarna zelfstandig of in collectieven verder.

De individuele kwaliteit van de docent veranderde daarmee niet, wel de ruimte voor scholing en het organiseren van samenspel en interactie met andere leerlingen, instrumenten of disciplines. Ook de kwaliteitsbewaking kwam daarmee onder druk te staan: hoe kun je inzichtelijk krijgen of een docent voldoende gekwalificeerd is. Naast deze meer inhoudelijke en kwalitatieve aspecten zorgde het verdwijnen van de infrastructuur ook voor het verdwijnen van de zichtbaarheid: een centrum voor de kunsten in een gemeente heeft een zichtbare aanwezigheid, zorgt voor communicatie rond activiteiten en organiseert bijeenkomsten in de gemeenschap. Een inzet die de reikwijdte van veel individuele ZZP-ers en zelfs collectieven overstijgt.

Deeltijdskunstonderwijs (DKO), Vlaanderen

<https://www.vlaanderen.be/deeltijds-kunstonderwijs-dko>

Het DKO is een verzamelnaam voor door de overheid gefinancierd aanvullend kunstonderwijs (geen onderdeel van de leerplicht) voor gemotiveerde leerlingen vanaf 6 jaar, jongeren en volwassenen, die zich op vrijwillige basis inschrijven en hiervoor een beperkt inschrijvingsgeld betalen. Het onderwijs wordt verzorgd door Academies voor beeldende kunsten en voor podiumkunsten in de domeinen beeldende en audiovisuele kunsten, dans, muziek en woordkunst-drama. Er bestaan ook domeinoverschrijdende initiatieopleidingen, waarin minstens 2 domeinen tegelijkertijd aan bod komen. Elk domein bestaat uit verschillende graden met bijbehorende certificaten. De opleidingen worden aangeboden in de avonden, op de woensdagmiddagen, en in de weekenden.

De vaste plek van een vereniging in de samenleving is de afgelopen decennia verminderd. Waar voorheen het lidmaatschap van een vereniging als iets van zelfsprekends ervaren werd, zien we nu dat men korter betrokken wil zijn bij activiteiten en in lossere verband actief wil zijn met kunst en cultuur in de vrije tijd. Het aantal actieve amateurkunstenaars is namelijk al jaren stabiel. Deze andere vorm van betrokkenheid heeft met name de organisatiegraad van verenigingen geraakt, waardoor er minder verenigingen zijn en verenigingen minder makkelijk activiteiten kunnen verzorgen. Verenigingen hebben ook moeite om nieuwe en vooral jonge leden aan te trekken en vervolgens te behouden. Cultuurcoaches en Buurtsportcoaches kunnen een rol spelen bij de verbinding met verenigingen en de lokale infrastructuur.

Harmonie Orkest Vleuten, Vleuten

[\(https://harmonieorkestvleuten.nl/jeugd/muziek-is-de-basis/\)](https://harmonieorkestvleuten.nl/jeugd/muziek-is-de-basis/)

Sinds 2012 organiseert Harmonieorkest Vleuten jaarlijks Muziek is de Basis!, een groot muziekproject speciaal voor leerlingen van een aantal basisscholen in Vleuten en Leidsche Rijn. Het project bestaat uit drie fasen. Tijdens de eerste fase krijgen de kinderen zes algemene muzieklessen in de klas van een docent muziek. Tijdens de tweede fase kunnen de kinderen die dat leuk vinden een instrument kiezen om dat te leren bespelen. De muzieklessen worden buitenschools aangeboden en worden gegeven door een vakdocent. Hierbij wordt nauw samengewerkt met muziekscholen en enkele freelance docenten. Zodra de leerlingen de basisbeginselen van hun instrument onder de knie hebben, gaan ze direct samen spelen in het grote Muziek-is-de-Basis-projectorkest! In de derde fase keren de muziekdocenten terug in de klas en gaan met alle leerlingen aan de slag om een muzikale act te bedenken. Het project wordt afgesloten met een muzikale voorstelling in de grote zaal van Pathé Leidsche Rijn.

Naast de rol die verenigingen of informele verbanden kunnen spelen in het verzorgen van activiteiten voor sport of cultuur, hebben zij nog een andere meerwaarde in de ontwikkeling van kinderen. Van oudsher komen mensen van verschillende leeftijden en uit diverse sociaal-economische situaties bij elkaar in een vereniging, verbonden door een gezamenlijke interesse. Binnen een verenging leren kinderen daarom al vroeg om te gaan met deze verschillen in leeftijd en achtergrond en leren elkaar op een meer gelijkwaardige manier kennen.

2 Wat is een “rijke schooldag”?

Voor de meeste kinderen geldt dat de activiteiten op school en de activiteiten na schooltijd niet of nauwelijks met elkaar verbonden zijn. Daar waar er een verbinding bestaat betreft het vaak huiswerkbegeleiding gericht op het verbeteren van de over het algemeen cognitieve schoolprestaties. Van verrijking of verbreding van hetgeen op school aangeboden wordt is over het algemeen geen sprake, en bij de algemene buitenschoolse opvang wordt deze vaak beperkt aangeboden. Ouders kiezen nog wel regelmatig voor een verrijkingsprogramma in de vorm van cultuur of sport.

De Monitor Amateurkunst¹ uit 2017 laat zien dat in de leeftijd van 6 – 11 jaar 67% van de kinderen een kunstzinnige of creatieve activiteit beoefent of daar les in heeft, in de leeftijd van 12 – 18 jaar gaat het om 49% van de jongeren. De eerste gegevens uit de Monitor Amateurkunst uit 2021 geven aan dat 18% van de kinderen tussen 6 t/m 11 jaar lessen, cursussen of workshops volgden om beter te worden in hun kunstbeoefening, bij de jongeren tussen 12 t/m 19 jaar gaat het om 14%. Dit aantal is lager dan in 2017, maar de Coronapandemie zal hier zeker ook van invloed op zijn geweest. Over het algemeen hebben deze buitenschoolse culturele activiteiten nauwelijks verbinding met hetgeen de leerlingen onder schooltijd doen.

1 <https://www.lkca.nl/wp-content/uploads/2020/02/Monitorrapport-NMAK-2017-DEF29032018.pdf>

2.1 Verrijking binnen de bestaande schooldag

Het programma Cultuureducatie met Kwaliteit heeft de afgelopen periode er voor gezorgd dat de samenwerking van scholen met hun culturele omgeving versterkt is en dat culturele instellingen vaker betrokken zijn bij de uitvoering van het curriculum van het leergebied Kunst en Cultuur. Het programma zorgt voor meer draagvlak binnen de school en bij ouders voor kunst en cultuur, draagt bij aan de deskundigheidsbevordering van het team, en voor meer integratie en samenhang, zowel binnen leergebieden als met de culturele omgeving. Met het programma wordt gewerkt aan de versterking van de doorlopende leerlijn en meer waardering voor kunst en cultuur, zowel in de directe omgeving als in het algemeen.

KidsBlues, Grolloo

(<https://www.kidsblues.nl/>)

KidsBlues is ontwikkeld in het dorpje Grolloo in Drenthe op verzoek van openbare basisschool De Drift die de wens had om bluesschool te worden, in samenwerking met het C+B museum in het dorp, dat beheerd wordt door de Stichting Blues in Grolloo. In de jaren '60 van de vorige eeuw woonde de bekendste blueszanger van Nederland in het dorp: Harry Muskee van Cuby + Blizzards. KidsBlues is een cursus waarin kinderen van alle groepen kennismaken met allerlei aspecten van de bluesmuziek en bestaat uit twaalf lessen, drie lessen voor vier verschillende leeftijdsgroepen die de leerkrachten zelf kunnen verzorgen.

Het programma Cultuureducatie met Kwaliteit zorgt dus wel voor een verrijking van het schoolaanbod, maar nog altijd binnen de randvoorwaarden van het wettelijke onderwijs. Op dit moment geeft het onderwijs aan te maken te hebben met een 'overladen curriculum', wat onder andere er toe geleid heeft dat in het proces van curriculumherziening één van de opdrachten is om de "overladenheid tegen te gaan".² Een van de oplossingsrichtingen daarin is het aanbrenge van meer samenhang tussen verschillende leergebieden en meer gebruik te maken van vakintegratie. In principe is dat mogelijk met allerlei leergebieden en vakken, waarbij er vanwege de nadruk op taal en rekenen / wiskunde in ons onderwijs vaak specifiek naar de samenhang daarmee gekeken wordt. Vakintegratie kan daarbij zowel in de vorm van een geïntegreerde lessenreeks opgepakt worden als op een meer thematische of projectmatige wijze.

Taalontwikkeling & Cultuureducatie, Dordrecht

(<https://www.onderwijs-cultuur.nl/schakelklas-don-bosco/>)

Op de Don Boscoschool in Dordrecht is in 2018 een pilot van start gegaan met als doel om een methodiek te ontwikkelen om taal te stimuleren en te verbeteren via theater-, dans- en muzieklessen. Daarbij moest er wel een balans zijn tussen het behalen van de leerdoelen op het gebied van taal en sociaal-emotionele ontwikkeling en de leerdoelen van de drie afzonderlijke kunst disciplines. In de betrokken schakelklas met 10 leerlingen is twee uur onder en twee uur na schooltijd een programma aan de hand van thema's en themawoorden opgezet. Door de inzet van de cultuurvakken bekijken de nieuwe woorden, in samenhang met de reguliere lessen, beter.

2 Zie bijvoorbeeld: <https://www.curriculum.nu/ontwerpprincipes-bouwstenen/>

KIDD, Almere

[\(https://www.kunstisdichterbijdanjedenkt.nl/\)](https://www.kunstisdichterbijdanjedenkt.nl/)

Theatergezelschap BonteHond en Collage, Centrum voor Cultuuronderwijs in Almere, ontwikkelden in samenwerking met leerkrachten, interne cultuurcoördinatoren en educatief medewerkers van culturele instellingen een multidisciplinaire leerlijn, geïnspireerd op kunst en cultuur uit Almere. Kunst Is Dichterbij dan je Denkt (KIDD) gebruikt de culturele omgeving als inspiratiebron en daagt de leerlingen uit steeds weer het creatieve proces te doorlopen in een multidisciplinaire aanpak. Leerlingen worden niet alleen uitgedaan om te doen, maar ook om te reflecteren op het werk, op zichzelf en de wereld om hen heen, en vergroten daarmee hun woordenschat en taalvaardigheden.

Veelal wordt binnen het funderend onderwijs gewerkt in een structuur van jaarcohorten, waar leerlingen bij elkaar zitten op basis van hun geboortedatum. Binnen de klas is het aan de docent om te komen tot differentiatie voor de leerlingen om hen zo goed mogelijk aan te spreken op hun niveau en ontwikkeling. Deze doelstelling van het Passend Onderwijs dat in 2014 is ingevoerd blijkt niet altijd haalbaar in de praktijk³, ondanks de inzet van klassenassistenten. Een andere mogelijkheid is om het onderwijs anders in te richten en groepen in te delen op basis van het ontwikkelingsniveau van de leerling. Groepsgewijs onderwijs blijft daardoor mogelijk en het wordt eenvoudiger om op het niveau van de leerlingen les te geven. Wel vraagt dit meer van de organisatorische capaciteit van de school en van de inrichting van het schoolgebouw.

Het Talent, Lent

[\(https://het-talent.nl/\)](https://het-talent.nl/)

Het Talent is een basisschool met een eigen onderwijsconcept, gebaseerd op een gedegen visie op onderwijs en wetenschappelijke inzichten. Kern van het concept is dat het onderwijs uitgaat van de verschillen tussen kinderen en recht doet aan ieder kind. Wat kinderen leren wordt in de eerste plaats bepaald door de ontwikkelingsbehoeften en de leervragen van de kinderen zelf. Ieder kind volgt zijn eigen leerroute in zijn eigen tempo. Op basis van niveau, aanbod en tempo worden er instructiegroepen gevormd. Daardoor zijn niet alle kinderen tegelijkertijd met dezelfde leerstof bezig hoeven de leerstof niet allemaal op hetzelfde moment te beheersen. De school werkt daarom niet met de traditionele groepen, maar is ingedeeld in zogenaamde 'spillen'.

Verrijking van de schooldag binnen de bestaande schooldag vraagt over het algemeen ook om een andere en duidelijke visie op onderwijs dan voor de meeste scholen gebruikelijk is. Een verdergaande verrijking van de schooldag vraagt daarom om voldoende tijd en begeleiding om dit binnen de huidige kaders mogelijk te maken.

2.2 Verruiming van de bestaande schooldag

De verplichte schoolvakanties en de verschillende wettelijke eisen en financiering van schooltijd en opvang maken het ingewikkeld deze met elkaar te integreren. Toch is er op steeds meer plekken in ons land sprake van de vorming van Integrale Kindcentra, waar over het algemeen

3 Zie bijvoorbeeld: <https://nos.nl/artikel/2289573-leraren-kampen-met-grote-problemen-door-passend-onderwijs>

scholen in het basisonderwijs samenwerken met de kinderopvang om zo dagvoorzieningen te maken voor kinderen van 0 tot 12 jaar. Niet alle kindcentra zijn echter even integraal: in sommige gevallen beperkt de samenwerking zich tot het delen van hetzelfde gebouw, waarbij zelfs de ingangen van elkaar gescheiden zijn. In een werkelijk Integraal Kindcentrum is er echter sprake van een verregaande samenwerking, waarbij de scheidingen tussen school en opvang zoveel mogelijk opgeheven zijn.

Het Kohnstamm Instituut heeft in 2019 voor het PACT voor Kindcentra de ambities en principes van een IKC onderzocht en op een rij gezet.⁴ Kindcentra willen inclusief, integraal en interprofessioneel zijn en willen een plek zijn voor ieder kind, waarbij ieder kind meedoet, meetelt, bijdraagt en leert van jongs af aan. Een IKC is een leef- en leergemeenschap waarin kinderen worden voorbereid op de toekomst en samenwerken, meedenken, meebeslissen en bijdragen aan de gemeenschap. Dit vraagt om een nauwe betrokkenheid op en met elkaar, en een goede professionele afstemming.

Om deze ambities waar te kunnen maken heeft Kohnstamm 9 bouwstenen geformuleerd: Een nieuwe entiteit, dus geen 'school', 'kinderopvang' of 'zorg'

- 1 Eén visie, van waaruit alle medewerkers hun bijdrage leveren
- 2 Brede doelen en een breed aanbod, met een rijk speelleeraanbod gedurende de hele dag
- 3 Leren op maat, aan de hand van persoonlijke leerdoelen per kind
- 4 Eén team met verschillende professionals, die intensief samenwerken op de werkvloer
- 5 Het kindcentrum als lerende gemeenschap, waarin de behoefte van het kind centraal staat
- 6 Kindnabije hulp, voor kinderen die extra ondersteuning nodig hebben
- 7 Ouders en kinderen denken en doen mee, bijvoorbeeld in een ouderraad en een kinderraad
- 8 De hele dag, het hele jaar door. De dagindeling kent een goede balans tussen inspanning en ontspanning

Belangrijk voorwaarde om tot een dergelijke opzet te kunnen komen is dat kinderen in staat zijn de gehele dag aanwezig te zijn. Voor het deel van de tijd dat voor de kinderen niet binnen voorwaarden van schoolfinanciering valt betekent dit dat er aanvullende financiering nodig is vanuit kinderopvang door ouders of (lokale) overheid.

Laterna Magica, Amsterdam

[\(https://www.laternamagica.nl/\)](https://www.laternamagica.nl/)

Integraal Kindcentrum Laterna Magica ging in september 2007 van start op IJburg met het Natuurlijk Leren concept als uitgangspunt. Nieuwsgierigheid is daarbij de bron die er al jong toe leidt dat kinderen op onderzoek gaan, iets nieuws uitproberen of iets proberen te maken. Zowel kinderdagverblijf als de naschoolse opvang maken daarbij integraal onderdeel uit van Laterna Magica. Het centrum werkt in heterogene units en biedt inclusief onderwijs waarbij ieder kind onderwijs op maat krijgt. Leerlingen krijgen de kans om zich actief in te zetten binnen het kindcentrum, bijvoorbeeld doordat oudere leerlingen onder begeleiding helpen bij de dagopvang van de jongste kinderen. Hierdoor ontstaat een integrale gemeenschap.

4 <https://www.pactvoorkindcentra.nl/images/pdf/190327-Wat-is-een-kindcentrum.pdf>

Mondomijn, Helmond

[\(https://www.mondomijn.nl/\)](https://www.mondomijn.nl/)

Bij IKC Mondomijn worden baby's, peuters, kleuters en kinderen tot 13 jaar in één doorgaande lijn gevolgd. Mondomijn werkt samen met Jibb op het gebied van sport en met het Kunstkwartier voor de invulling van cultuureducatie zodat kinderen zich zowel binnen als buiten schooltijd optimaal en in de volle breedte kunnen ontwikkelen. Het IKC biedt maatwerk in leerstof, leertijd en leerstijl, om aan te sluiten op de mogelijkheden en talenten van de kinderen. Ouders kunnen daarbij kiezen of zij zowel van kinderopvang als onderwijs gebruik willen maken, of dat zij voor één van beide voorzieningen kiezen.

In 2011 is een experiment gestart met 10 scholen om flexibel om te gaan met onderwijstijd. Directe aanleiding was het concept van De School in Zandvoort, waar kinderen in de zomerperiode onderwijs volgden, maar deze tijd niet als onderwijstijd gerekend mocht worden. De 10 scholen in het experiment kregen vrijstelling van twee wettelijke voorschriften: de verplichte centraal vastgestelde vakanties, en het maximum van 7 weken met 4 schooldagen. De andere eisen van minimale onderwijstijden (7520 uur in 8 jaar) en een evenwichtige spreiding over dag en jaar van het onderwijs bleven wel gelden. Het experiment heeft formeel 6 jaar geduurd om voldoende gegevens te verzamelen.⁵

De School, Zandvoort

[\(https://deschool.nl/\)](https://deschool.nl/)

De School beoogt gelijke kansen op ontwikkeling. Om dit mogelijk te maken moet het onderwijs 'ongelijk' zijn, afgestemd op de mogelijkheden van het kind op dat moment. Kinderen verschillen in allerlei opzichten, bijvoorbeeld in afkomst, thuissituatie, aanleg of gezondheid. De School is daarom gebaseerd op drie pijlers: Flexibele tijden, ook in de zin van méér tijd; Verregaande zeggenschap door middel van de sociocratische kringmethode, onder andere in de vorm van persoonlijke leerplannen waarin gedifferentieerd kan worden in leertijd, -inhoud, -proces en -resultaat; en: Een thematische ordening van leerstof en -activiteiten zodat er een actueel en rijk aanbod is dat zich tevens leent voor eigen leervragen, buitenschoolse activiteiten, en inzet van docenten van buiten.

Wanneer scholen de vrijheid krijgen om gedurende het hele jaar het onderwijs te verzorgen voor de leerlingen ontstaat er meer ruimte voor maatwerk, en wordt maatwerk ook een noodzaak om het onderwijs te verzorgen. Het loslaten van vaste vakantieperiodes waarbij de ouders van leerlingen zelf bepalen wanneer hun kinderen vakantie hebben, betekent namelijk een voortdurende ongelijke bezetting waardoor scholen met een gepersonaliseerd leertraject per leerling moeten werken. Daardoor wordt beter aangesloten op de behoeften en talenten van de leerling, is het eenvoudiger om een rijkere leeromgeving aan te bieden en ontwikkelingsgericht in plaats van prestatiegericht te werken. Waar nodig wordt meer tijd uitgetrokken voor een bepaalde leerstof of juist versneld of verbreed. Dit vraagt tegelijkertijd een flexibele opzet en inrichting van het onderwijs en alle betrokken professionals. De combinatie van de aanpak van een integraal kindcentrum met de vrijheid om gedurende het hele jaar onderwijs

5 Zie ook: <https://verenigingikook.nl/wp-content/uploads/2017/09/Handreiking-Flexibilisering-onderwijstijden-Vereniging-IKOOK.pdf>

te verzorgen biedt de beste mogelijkheden voor een rijke schooldag, inclusief de opvang gedurende de dag.

Verdergaande flexibilisering van de inrichting van de schooldag en de buitenschoolse opvang maakt het mogelijk om de harde scheiding die nu vaak bestaat tussen binnenschools en buitenschools op te heffen en per leerling meer over de dag te verdelen. Extra curriculaire activiteiten als sport en cultuur kunnen dan ook gedurende de dag plaats vinden, terwijl curriculaire activiteiten dan ook aan het einde van de middag ingepland kunnen worden. Internationaal is er bewijs dat een gevarieerd hele-dag aanbod kan bijdragen aan de ontwikkelingskansen voor kinderen, en dan vooral voor kinderen met een achterstand. Belangrijke aandachtspunten zijn de toegankelijkheid, vooral voor kinderen in een achterstandssituatie, en de kwaliteit van het aanbod in de breedste zin.⁶

Belangrijke voorwaarde om een verregaande flexibilisering mogelijk te maken is dat een kindcentrum voldoende mogelijkheden moet hebben om persoonlijke leertrajecten in te richten. Persoonlijke leertrajecten gaan nog steeds uit van zoveel mogelijk groepsinteractie, en moeten daarom niet verward worden met individuele trajecten. Kinderen verschillen onderling wel, maar op bepaalde aspecten sluit de ontwikkeling van telkens andere groepen van kinderen wel op elkaar aan. Dat vraagt wel om een voldoende aantal leerlingen op een school om daadwerkelijk tot een persoonlijk leertraject met interactie met andere kinderen te kunnen komen en dit financieel haalbaar te maken. Scholen met een klein leerlingaantal zullen daarom moeilijker tot het hierboven geschetste beeld van een verrijkte schooldag kunnen komen. Aanvullend aan het schoolbudget is uiteraard budget nodig voor de uren opvang, voor een gelijke toegang is het wenselijk dat de opvang op een zelfde manier gefinancierd wordt als het onderwijs.

Ook zal er gekeken moeten worden naar de beschikbare gebouwen en faciliteiten in de directe omgeving van een kindcentrum. Een flexibelere indeling van de dag en een rijker aanbod betekenen ook dat het gebouw en de faciliteiten in staat moeten zijn om aan deze aanpak tegemoet te komen. Deels kan dit opgevangen worden in bestaande gebouwen en door vervoer van kinderen naar andere locaties, maar om meerdere redenen moet dit laatste zo veel mogelijk beperkt worden. Voor de toekomst is het daarom raadzaam na te denken over een andere opzet en inrichting van onderwijsfaciliteiten, in combinatie met de gewenste omvang van een leerlingenpopulatie op een school. Een meer campus-achtige situatie zou daarin uitkomst kunnen bieden.⁷

2.3 Buitenschoolse activiteiten bij een rijke schooldag?

De bovenstaande schets van een geïntegreerde rijke schooldag doet de vraag oprijzen wat dat betekent voor de activiteiten die nu als buitenschools aangemerkt worden, zoals sport en cultuur. Zullen zij opgenomen worden in het aanbod van een kindcentrum en hebben zij nog wel een plek in dit model? Wat betekent dit voor verenigingen en zelfstandige aanbieders van activiteiten?

6 https://www.pactvoorkindcentra.nl/images/pdf/190326_Wat_we_weten.pdf, pagina 29-31

7 Zie ook: <https://www.lkca.nl/wp-content/uploads/2019/12/161001-handreiking-basis-voor-cultuureducatie.pdf>

Kindcentra die werken met een verrijkt aanbod maken vaak al gebruik van vakdocenten voor specifieke activiteiten en gebruik van de mogelijkheden die de directe omgeving biedt. Dat kan bijvoorbeeld ook betekenen dat er met individuele vakdocenten of verenigingen afspraken gemaakt worden over de lessen en trainingen die kinderen bij hen kunnen volgen. Een deel van de activiteiten die nu als buitenschools aangemerkt wordt, wordt daarmee opgenomen in het aanbod van het kindcentrum, al zal dat niet bij ieder kindcentrum en bij alle vormen van aanbod kunnen.

Ook bij een volledig geïntegreerd kindcentrum waar iedere dag van de week de hele dag terecht kunnen wil het niet zeggen dat een kind ook daadwerkelijk alle dagen van de week de hele dag aanwezig zijn. Ouders hebben de ruimte en de vrijheid om te bepalen hoe veel en hoe vaak zij daar naar toe gaan, zolang kinderen maar voldoen aan de wettelijke minimumeis voor het onderwijs zoals nu ook het geval is. Daarmee zal er nog steeds behoefte blijven bestaan aan de mogelijkheid om deel te nemen aan culturele en sportieve activiteiten naar keuze. Door een verlengde en verrijkte schooldag zal de behoefte aan buitenschoolse activiteiten niet verdwijnen, maar krijgen meer kinderen de kans om kennis te maken met deze activiteiten. De daaruit voortkomende behoefte aan verdieping en participatie zal dan deels plaats kunnen vinden binnen de context van het kindcentrum, en deels buiten deze context in de vrije tijd.

Punten van aandacht zijn dan wel de infrastructuur en kwaliteit van het aanbod, zoals eerder ook al aangegeven bij de eerdere beschrijving van de infrastructuur van buitenschoolse cultuureducatie. Het verrijkte aanbod in kindcentra zal deze behoefte eerder versterken dan overbodig maken.

3 Dilemma's en belemmeringen

Uit de bovenstaande schets komen meerdere dilemma's, belemmeringen en aandachtspunten naar voren. Hieronder worden de belangrijkste nog eens op een rij gezet:

- Beperkingen door vrijheid

De vrijheid om onderwijs en opvang in te richten door organisaties kent naast de positieve ruimte voor organisaties om een dagindeling naar eigen visie en mogelijkheden in te richten ook een schaduwzijde: hierdoor ontstaat een eindeloze hoeveelheid variaties en ontstaan (grote) ongelijkheden in de mogelijkheden die kinderen geboden krijgen in school en daarbuiten. Dit geldt niet alleen voor hetgeen er aangeboden wordt (curriculum), maar ook welke tijden kinderen op school aanwezig zijn, en wanneer zij ruimte hebben voor andere activiteiten. De regio-indeling van de verplichte schoolvakanties maakt het voor gezinnen die op de grens van twee regio's wonen soms nog eens extra complex omdat vakanties en activiteiten dan niet altijd op elkaar aansluiten. In het voorschoolse domein kan het VVE-beleid ook nog eens per gemeente verschillen omdat deze mede bepaald wordt door het gemeentebestuur.

- Buitenschoolse structuren en kosten

Buitenschoolse kinderopvang wordt gezien als een faciliteit voor ouders om te kunnen werken, niet als een pedagogische omgeving die een belangrijke bijdrage kan leveren aan de ontwikkeling van een kind. Daar komt bij dat niet iedere ouder gebruik maakt van vormen van

kinderopvang, deels ook omdat de kosten voor kinderopvang deelname door ouders belemmeren. Het ontbreken van inhoudelijke richtlijnen en vereisten voor BSO zorgen daarbij voor een heel divers aanbod.

Ten aanzien van de cultuureducatie hebben we te maken met een verzwakte infrastructuur waardoor er minder georganiseerde vormen structuren zoals centra voor de kunsten of verenigingen zijn en de kosten voor deelname vaak hoog zijn. Het Deeltijds KunstOnderwijs (DKO) in Vlaanderen laat zien hoe een meer centrale verantwoordelijkheid voor een dergelijke structuur er voor kan zorgen dat deze laagdrempelig blijft.

- Integratie van school en opvang

De wetgeving voor PO, VO en Kinderopvang is niet geharmoniseerd en staat samenwerking op zowel praktisch als bestuurlijk niveau vaak in de weg. De verplichte onderwijstijden zijn een belemmering waar het de schoolvakanties en de 4-daagse schoolweken betreft waardoor een flexibele indeling van de schooldag beperkt mogelijk is. De verschillende wettelijke vereisten aan de gebouwen en inrichting maken integratie ook in praktisch opzicht vaak moeilijk, naast het feit dat trajecten van gepersonaliseerd leren andere vereisten stellen aan de gebouwen.

- Flexibiliteit

Gelijke kansen op ontwikkeling zijn alleen mogelijk wanneer onderwijs en opvang ongelijk zijn voor ieder individueel kind, wanneer er sprake is van gepersonaliseerde trajecten. Flexibiliteit op dit gebied vraagt veel van de betrokken professionals, organisaties en de inrichting van inhoudelijke en fysieke structuren om de gewenste ongelijkheid te kunnen faciliteren. Hiervoor is het nodig te kijken naar de omvang van de kindcentra, de fysieke plek en inrichting en de financiering.

*LKCA, Ronald Kox
November 2021*